

теоретичний аналіз / О. Б. Петренко // Інноватика у вихованні. – 2016. – Вип. 3. – С. 40–49. 3. Развитие методологии междисциплинарных исследований в области воспитания и социализации детей : сб. науч. статей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ippdrao.ru/wp-content/uploads/1701-razvitie-metodologii-mezhdistsiplinarnyh-issledovanij-v-oblasti-vospitaniya-i-sotsializatsii-detej.pdf>. 4. Шарковская Н. В. Педагогика досуга в контексте современного гуманитарного знания [Электронный ресурс] / Н. В. Шарковская. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogika-dosuga-v-kontekste-sovremennogo-gumanitarnogo-znaniya/viewer>.

**Г. П. Скляр, д. е. н., професор**  
*Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський*  
*університет економіки і торгівлі», м. Полтава*  
*turizm@puet.edu.ua*

## **ЛЮДИНОМІРНИЙ ДИСКУРС ЕКОНОМІЧНИХ ТУРИЗМОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Туризм надає людині шанс залишатися і залишитися людиною, відкриває вікно можливостей для збереження ціннісно-сислової ідентичності Homo sapiens, відтворення її духовно-біо-соціальної природи, особистісної самореалізації в умовах нової реальності. Вітчизняний дослідник В. Г. Скотний констатує, що «людська активність увійшла в антиномічну суперечність із тотальною залежністю від імперативів економічної і технологічної ефективності. Гостро постало питання, чи можна примирити ідентичність з ефективністю, традиційні цінності з культурою Інтернету. Відчутно виступає дефіцит *людяності* і *духовності* (підкреслено нами – Г. С.), зазнає краху і розсудковий раціоналізм, який породив крайні форми сцієнтизму в науці, і сама ідея «завоювання» природи, панування людини над оточуючим середовищем» [11, с. 7]. У цьому контексті привертає увагу науковий доробок Г. В. Задорожного і О. Г. Задорожної, які заявляють нову науку про *людяність* уноміку, в якій «зароджується... нове людиномірне ... знання», формується «підхід до розуміння реальності та множинності форм її прояву в кризово-турбулентному сучасному світі» [7, с. 160].

Туризм, як вид економічної діяльності, пов'язаний з процесами та відносинами забезпечення життєдіяльності людини, яка тимчасово залишила постійне місце проживання і подорожує з некомерційною метою. У цьому контексті людина, яка подорожує, виступає суб'єктом (учасником) туристичної діяльності, процеси здійснення якої, у свою чергу, є об'єктом наукової

рефлексії прикладних економічних досліджень. Статус об'єкта досліджень людина, яка подорожує, набуває у «чистій» туристичній науці, вітчизняним представником якої є туризмологія. Структура туризмології має міждисциплінарний характер, а її важливою компонентою є економіка туризму. У зв'язку з цим своєчасним, на нашу думку, є дослідження процесів формування людиномірного економічного туристичного знання. Тому тема статті є актуальною.

Метою дослідження є огляд джерел і процесів формування людиномірного економічного знання у останніх наукових роботах туризмологів.

Проблема наукової рефлексії феномену людини, яка подорожує, має декілька аспектів, важливими серед яких, зокрема, є: формулювання об'єкту і характеристика суб'єкта економічних туризмологічних досліджень, їх взаємодія; осмислення доробку суб'єктів туризмології, чия творча енергія, формалізована як духовно-культурна спадщина в наукових працях, складає основу джерельної бази теоретичного дослідження; застосування міждисциплінарного підходу, об'єднання зусиль філософів, економістів, екологів, географів, істориків, культурологів, соціологів, психологів, педагогів тощо.

До сучасних вітчизняних туризмологів слід зарахувати, насамперед, колектив авторів монографії «Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму» [14]. Один із провідних туризмологів В. С. Пазенок приділяє важливе значення теоретико-методологічному осмисленню туризму. Автор вважає, що індустрія туризму чи туристська інфраструктура за всієї важливості та значущості не є визначальною і глибинною сутністю туризму. Нею є людина, яка подорожує з метою задоволення своїх потреб. У вказаній роботі В. С. Пазенок наголошує на принциповому характері визнання туриста центральним об'єктом туризмології. Філософ-туризмолог стверджує, що «турист є визначальним об'єктом, а теоретично узагальнені знання про особистість туриста – предметом туризмології як науки» [14, с. 24].

В. С. Пазенок також визначає суб'єкта туризмології та формулює свої вимоги до нього. «Суб'єктом туризмології є науковець, здатний теоретично, фахово осмислити об'єкт свого знання, тобто туризмолог, туризмознавець. Це осмислення відбувається в контексті розуміння туризму як суспільного простору буття людини-мандрівника, в якому здійснюється її самореаліза-

ція» [14, с. 24]. На наш погляд, фаховість суб'єкта туризмологічних досліджень у значній мірі обумовлена і залежить від його здатності теоретично осмислювати власний туристичний досвід, а не тільки туристичний досвід інших людей, зокрема учасників туристичної діяльності. Сумісно-розділені відносини суб'єкта та об'єкта досліджень сприяють глибині наукової рефлексії власного «Я» людини-туриста, людини-дослідника, людини-підприємця у сфері туризму. Разом з тим, пізнання внутрішнього світу особистості туриста залежить від масштабу особистості вченого, зокрема, здатного вести діяльнісний, а не тільки споглядальний спосіб життя.

До речі, слід зазначити, що подорожі позитивно впливають на творчість. Серед науковців, які досліджували феномен людини, виділяється особистість П. Тейяр де Шардена. У біографії вченого помітне місце займають подорожі, зокрема у складі палеонтологічної експедиції до Монголії і Китаю. Крім того, П. Тейяр де Шарден відвідав Індію, Бірму, Яву, Африку [13, с. 4, 5]. Характеризуючи особистість П. Тейяр де Шардена як науковця, дослідник його творчої біографії В. Ю. Кузнецов констатує, що «серед вчених спеціалістів, натхнених теологів і мудрих філософів вкрай рідко можна зустріти універсального мислителя або хоча б дійсно міждисциплінарного творця-дослідника... В цьому сенсі фігура Тейяра де Шардена ...унікальна: йому вдалося проявити себе одночасно в науці, філософії, релігії і синтезувати у своїй концепції цілу серію несумісних між собою, на перший погляд, уявлень» [13, с. 3]. Протоірею О. Мень доповнює характеристику П. Тейяр де Шардена наступними словами. «Все його життя проходило між двома полюсами: з одного боку, активна громадська робота, подорожі, а з іншого – світ духу, де монах-містик повстав перед Христом. Тут ми бачимо не поверховий дуалізм віри і знання, а два образа буття, два устрої» [12]. У результаті досліджень П. Тейяр де Шарден формує вчення про ноосферу, розвинуте в подальшому В. І. Вернадським, шедеврами якої є «думка, особистість, єдність індивідуальностей» [12].

Всесвітньовідомий вчений-подорожанин Т. Хейердал сформулював важливе для туризмології значення писемності у контексті збереження сукупного знання людства. «Писане слово – кращий спільник допитливості в її змаганні з часом» [15, с. 3]. Наступні слова вченого ми можемо вважати самохарактерис-

тикою суб'єкта дослідження. «Коли я пишу книги про свої подорожі, я намагаюся передати на папері враження і події у таких словах, щоб інші змогли за декілька годин пережити те, що було пережито нами за місяці, можливо, роки» [15, с. 4]. Таким чином, сумісно-розділені відносини об'єкта і суб'єкта дослідження дозволяють краще зрозуміти проблемне поле туризмології.

Знаний економіст – туризмолог В. Г. Герасименко у статті «Теорія туризму як складова туризмології» наголошує, що туризмологію слід розглядати як «цілісну систему загальних і прикладних наук про туризм і туристичну діяльність», а теорію туризму – як складову туризмології, її теоретичну основу. При цьому науковець визначає проблематику туризмології – «досліджувати все, що відбувається у сплетінні: людина-подорож-туристична дестинація-навколишнє середовище» [5, с. 178]. У своїх публікаціях туризмологічного спрямування В. Г. Герасименко також акцентує увагу на міждисциплінарному характері дослідження туризму [5; 6].

У період 2016–2019 рр. були опубліковані роботи історика Л. Д. Божко, географів Г. В. Балабанова і В. С. Сайчука, О. Бордун і П. Романіва, економістів І. С. Бондаренко і О. В. Мілінчук. При цьому Л. Д. Божко, Г. В. Балабанов і В. С. Сайчук провели наукометричний аналіз вітчизняних дисертацій з туризму. На думку Л. Д. Божко, дисертації в системі наукової комунікації об'єктивно відображають думку експертів щодо стану справ у науці [2, с. 11]. Захисти дисертацій із туризму відбувалися за 18 науковими напрямками, однак лідерами є економічні, педагогічні і географічні науки [2, с. 14]. Результати дослідження Г. В. Балабанова і В. С. Сайчука показують, що серед лідерів наукового пошуку в галузі туризму і рекреації – дисертації з економічних (52,2 %), географічних (13,8 %) і педагогічних наук (10,7 %) [1, с. 16]. Наведені результати досліджень історика-туризмолога і географів-туризмологів можуть бути інтерпретовані нами наступним чином: абсолютна перевага частки захищених дисертацій з економічних наук у загальній кількості дисертацій з туризму і рекреації підтверджує, що туризм є видом економічної діяльності. Разом з тим відсутність у рейтингу топ-12 наукових спеціальностей за кількістю дисертацій з туризму і рекреації, захищених в Україні за 1992–2015 рр. [1, с. 21], економічної наукової спеціальності 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» актуалізує

проведення нами людиномірних економічних туризмологічних досліджень з метою формування людиномірного економічного туристичного знання.

Низка наукових робіт присвячена ретроспективі розвитку туристичної науки. Так, у статті «Системна класифікація туризмознавства: наукові традиції та сучасні виклики» О. Бордун і П. Романів надають розлогий опис розвитку науки про туризм, починаючи з 1883–1884 рр. до наших днів, а також пропонують для обговорення авторську структуру туризмології [4].

І. С. Бондаренко у статті «Теоретичні аспекти туризму: еволюція підходів і наукових шкіл» подає узагальнену інформацію іноземних авторів і міжнародних інституцій щодо розвитку туристичного знання за період з 1930-х років до 2000-х років. Характер знань щодо туризму на останньому етапі описується у статті як платформа сталого туризму, платформа некомерціалізованих досліджень, етнічна платформа [3, с. 51].

О. В. Мілінчук у статті «Еволюція туризму як об'єкта наукових досліджень» аналізує заявлену проблему за період 50 років на основі вивчення англомовних джерел, виокремлює основні етапи становлення концептуального міждисциплінарного підходу до наукового дослідження туризму [8, с. 302]. Дослідниця виділяє 3 періоди у формуванні туризму як окремого академічного напрямку досліджень. Третій період (з 2000 р. і до наших часів) «характеризується поєднанням теоретичного погляду на туризм як на соціальний феномен та практичною співпрацею з представниками туристичної індустрії» [8, с. 307], що співпадає з нашими поглядами щодо синтезу двох гілок туристичної науки [9, с. 52], формування постнекласичного економічного туристичного знання [10, с. 164]. На думку О. В. Мілінчук, як економіста-туризмолога, «туризм сьогодні є більше, ніж спосіб пізнання, – це спосіб буття шляхом розвитку в напрямку соціальної справедливості, рівності та уникнення будь-яких утисків [8, с. 305]. На третьому етапі, як зазначає дослідниця, відбулося «просування критичного вивчення туризму, використання інноваційних теоретико-методичних підходів на противагу позитивізму та більш кількісному в дослідженнях бізнес підходу». Критичний погляд на туризм було розширено до міждисциплінарного дослідження нового рівня: пост-дисциплінарного підходу. Було сформовано новий відкритий теоретичний

фундамент для туризму, запропоновано концепцію туризму як світового феномену [8, с. 304].

Таким чином, нами критично оцінені процеси формування людиномірного економічного знання у останніх роботах вітчизняних туризмологів. Констатовано, що людина є визначальним об'єктом міждисциплінарних туризмологічних досліджень, у яких вагоме місце займають власне економічні дослідження. Разом з тим, як свідчить закордонний досвід, необхідним є перехід від обмеженого бізнес-орієнтованого внутрішньо-дисциплінарного економічного аналізу і міждисциплінарних досліджень до пост-дисциплінарного підходу.

На наш погляд, перспективними є дослідження у напрямі особистісно-ціннісного підходу до формування людиномірного економічного туристичного знання, синтезу теоретичної і прикладної туристичної науки. Важливим є пізнання механізмів забезпечення самореалізації пересічної особистості при зустрічі з Іншим (туризм пересічної особистості); механізмів самореалізації особистостей-пасіонаріїв-брендів у топохроні туристичної дестинації в умовах економіки культурного досвіду; механізмів ринкової сакралізації особистості як перетвореної форми туристичної ренти; механізму соціального партнерства (зокрема комунально-приватного партнерства) тощо. Цій меті відповідає, на нашу думку, подальша реалізація науково-освітнього проекту «Туристичне господарствознавство», який здійснюється в межах виконання науково-дослідної роботи «Проблеми функціонування і розвитку сфери туризму в умовах модернізації економіки» (держ. реєстр. номер 0117U004715) на кафедрі туристичного та готельного бізнесу Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

**Інформаційні джерела:** 1. Балабанов Г. В. Динаміка і структура наукового пошуку в галузі туризму і рекреації в Україні: аналітична доповідь / Г. В. Балабанов, В. С. Сайчук. – Київ : НАУ, 2017. – 100 с. 2. Божко Л. Д. Наукометричний аналіз українських дисертацій із туризму (1991–2014) / Л. Д. Божко // Міжнародний вісник: Культурологія. Філософія. Музикознавство. – 2016. – Вип. 1. – С. 11–20. 3. Бондаренко И. С. Теоретические аспекты туризма: эволюция подходов и научных школ / И. С. Бондаренко // Торговля і ринок України. – 2017. – № 1. – С. 48–54. 4. Бордун О. Системна класифікація туризмознавства : наукові традиції та сучасні виклики / О. Бордун, П. Романів // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2019. – Вип. 53. – С. 59–69. 5. Герасименко В. Г. Теорія туризму як складова туризмології / В. Г. Герасименко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2011. – Вип. 2. – С. 173–180. 6. Герасименко В. Г. Туризмология как современное

междисциплинарное направление исследования туризма / В. Г. Герасименко // Известия Сочинского государственного университета. – 2013. – № 2. – С. 49–54. 7. Задорожный Г. В. Уномика. Прологомены судьбоносной интегральной науки о спасительном развертывании человечности / Г. В. Задорожный, О. Г. Задорожна. – Харків : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2019. – 164 с. 8. Мілінчук О. В. Еволюція туризму як об'єкта наукових досліджень / О. В. Мілінчук // Інтелект XXI. – 2017. – № 2. – С. 300–308. 9. Скляр Г. П. Генезис постнекласичного прикладного туристичного знання: онтологічні виклики практичного розуму / Г. П. Скляр // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2018. – № 1. – С. 49–55. 10. Скляр Г. П. Особистість і благо туризму: постнекласичні студії / Г. П. Скляр // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2017. – № 5. – С. 161–166. 11. Скотний В. Г. Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному / В. Г. Скотний. – Дрогобич : Вимір, 2004. – 348 с. 12. Тейяр де Шарден П. Божественная среда / пер. с франц. О. С. Вайнер, Я. Г. Кротова и З. А. Масленниковой. Вступит. ст. прот. Александр Мень. – Москва : Изд-во «Ренессанс» СП «ИВО-СиД», 1992. – XXIV, 311 с. 13. Тейяр де Шарден П. Феномен человека : Сб. очерков и эссе : пер. с фр. / П. Тейяр де Шарден / Сост. и предисл. В. Ю. Кузнецов. – Москва : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 553 с. 14. Туризмолія: концептуальні засади теорії туризму: монографія / [В. К. Федорченко, В. С. Пазенок, О. А. Кручек та ін.]. – Київ : ВЦ «Академія», 2013. – 368 с. 15. Хейердал Т. Експедиція «Кон-Тики». «Ра». / пер. с норв. Л. Л. Жданова. – Ер. : Луйс, 1983. – 400 с.

**В. Д. Холодок, к. держ. упр.**

*Обласний комунальний заклад «Харківський організаційно-методичний центр туризму», м. Харків  
hvd\_kult@ukr.net*

**Н. І. Мицай**

*Обласний комунальний заклад  
«Національний літературно-меморіальний музей  
Г. С. Сковороди», м. Харків  
skovoroda.m@gmail.com*

## **ДОЗВІЛЛЄВІ ПРАКТИКИ В МУЗЕЇ ЯК ЗАПОРУКА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ**

Наразі туризм є стійким елементом дозвіллевої активності, а розважальні послуги невід'ємною частиною туристичного продукту, що впливають на підсумкове враження щодо якості проведеного дозвілля.

Характеризуючи загальні напрями змін у туристичній діяльності можна стверджувати, що останнім часом постійно зрос-